GLOBAL JOURNAL OF CROSS-DISCIPLINARY INNOVATIONS
Multidisciplinary peer-reviewed scholarly journal
GJCDI
Vol. 1 | Issue 3
Year: 2026

OQ VA QIZIL ISITMANING BOLALAR ORGANIZMIGA TA'SIRI, KLINIK XUSUSIYATLARI VA PROFILAKTIKASI

Esheva Musallam Pulatovna
Respublika Shoshilinch Tibbiy Yordam Ilmiy Markazi Toshkent Viloyati Filiali
Oliy toifali hamshira
eshevaziyoda@gmail.com

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada bolalarda kuzatiladigan oq va qizil isitmaning klinik xususiyatlari, etiologik omillari, patofiziologik mexanizmlari hamda bola organizmiga ko‘rsatadigan ta’siri tahlil qilinadi. Isitma vaqtida teri rangining o‘zgarishi, periferik qon aylanishining xususiyatlari, termoregulyatsiya jarayonlari va organizmning umumiy holatidagi o‘zgarishlar yoritiladi. Shuningdek, isitma bilan kechuvchi kasalliklarning ehtimoliy asoratlari, jumladan, suvsizlanish, febril tirishishlar va og‘ir infeksiyalar bilan bog‘liq xavflar ko‘rib chiqiladi. Skarlatina kasalligining klinik belgilari va asoratlari alohida tahlil qilinib, bolalarda isitmani erta aniqlash, to‘g‘ri baholash va profilaktik choralarning ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: oq isitma, qizil isitma, bolalar salomatligi, termoregulyatsiya, gipertermiya, febril holat, skarlatina, asoratlar, profilaktika.

ВЛИЯНИЕ БЕЛОЙ И КРАСНОЙ ЛИХОРАДКИ НА ОРГАНИЗМ ДЕТЕЙ, КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И ПРОФИЛАКТИКА

Аннотация. В данной статья анализируются клинические особенности белой и красной лихорадки у детей, этиологические факторы, патофизиологические механизмы и влияние на детский организм. Рассматриваются изменения окраски кожи, особенности периферического кровообращения, процессы терморегуляции и нарушения общего состояния ребёнка. Особое внимание уделяется возможным осложнениям лихорадочных состояний, включая обезвоживание, фебрильные судороги и риски, связанные с тяжёлыми инфекциями. Отдельно рассматриваются

клинические проявления скарлатины и её осложнения, а также значение раннего выявления, правильной оценки лихорадки и профилактических мероприятий.

Ключевые слова: белая лихорадка, красная лихорадка, здоровье детей, терморегуляция, гипертермия, лихорадочное состояние, скарлатина, осложнения, профилактика.

THE EFFECTS OF WHITE AND RED FEVER ON THE CHILD'S BODY, CLINICAL FEATURES, AND PREVENTION

Abstract. This article examines the clinical characteristics of white and red fever in children, their underlying causes, pathophysiological mechanisms, and effects on the developing organism. Particular attention is given to changes in skin colour, peripheral circulation, thermoregulation, and the child's general clinical condition. Potential complications of febrile illnesses, including dehydration, febrile seizures, and risks associated with severe infections, are discussed. The clinical manifestations and complications of scarlet fever are also reviewed. The importance of early recognition, appropriate clinical assessment, and preventive measures in protecting children's health is emphasized.

Keywords: white fever, red fever, child health, thermoregulation, hyperthermia, febrile illness, scarlet fever, complications, prevention.

KIRISH

Bolalar salomatligini muhofaza qilish, kasalliklarni erta aniqlash va ularning asoratlarini kamaytirish pediatriyaning ustuvor vazifalaridan hisoblanadi. Bolalik davrida organizmning anatomik-fiziologik xususiyatlari, immun tizimining rivojlanish jarayoni hamda termoregulyatsiya mexanizmlarining o‘ziga xosligi turli kasalliklarning kechishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu jihatdan tana haroratining ko‘tarilishi bolalarda eng ko‘p uchraydigan klinik belgilardan biri bo‘lib, ko‘pincha infeksion va yallig‘lanish jarayonlari bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

Isitma organizmning infeksion agentlarga va boshqa patologik omillarga nisbatan shakllanadigan fiziologik javob reaksiyasidir. Ushbu jarayonda gipotalamus faoliyati, immun tizimi mediatorlari va issiqlik ishlab chiqarish hamda chiqarish mexanizmlari

ishtirok etadi. Isitmaning yuzaga kelishi organizmda muayyan patologik jarayon mavjudligidan dalolat berishi mumkin, biroq tana haroratining ko‘tarilishi har doim ham kasallikning og‘ir kechishini anglatmaydi. Klinik baholashda bolaning yoshi, tana harorati, nafas olishi, hushyorligi, suyuqlik qabul qilishi va boshqa belgilarni birgalikda tahlil qilish zarur .

Maqolaning vazifalari isitmaning kelib chiqish mexanizmlarini o‘rganish, oq va qizil isitmaning klinik belgilarini tavsiflash, ularning bolalar salomatligiga salbiy ta’sirini aniqlash, skarlatinaning o‘ziga xos xususiyatlarini yoritish va kasalliklarning oldini olishga qaratilgan tavsiyalarni asoslashni o‘z ichiga oladi.

ASOSIY QISM

Isitma organizmning ichki haroratini boshqaruvchi termoregulyatsiya tizimining faoliyati o‘zgarishi natijasida yuzaga keladi. Uning eng ko‘p uchraydigan sabablari virusli va bakterial infeksiyalar hisoblanadi.[1] Nafas yo‘llari infeksiyalari, gripp, tonzillit, otit, siydik yo‘llari infeksiyalari va boshqa yallig‘lanish kasalliklari bolalarda isitma bilan kechishi mumkin. Ayrim emlashlardan keyin ham qisqa muddatli harorat ko‘tarilishi kuzatiladi. Isitmaning kelib chiqish sababini aniqlashda kasallikning davomiyligi, qo‘shimcha simptomlar, epidemiologik anamnez va bolaning umumiy holati hisobga olinadi.

Infeksion agentlar organizmga tushganda immun tizimi faollashadi va yallig‘lanish mediatorlari ishlab chiqariladi. Ular gipotalamusdagi termoregulyatsiya markaziga ta’sir ko‘rsatib, tana haroratining boshqariladigan darajasini o‘zgartiradi. Natijada issiqlik ishlab chiqarish kuchayadi, issiqlik yo‘qotilishi esa ma’lum vaqt davomida cheklanadi. Ushbu jarayonning dastlabki bosqichida titroq, sovuq sezish va periferik qon tomirlarining torayishi kuzatilishi mumkin. Keyinchalik tana harorati yangi darajaga yetgach, terining qizishi va terlash kabi belgilar namoyon bo‘ladi.

Isitmaning biologik ahamiyati shundan iboratki, u organizmning ayrim himoya mexanizmlari faollashishi bilan bog‘liq. Shu bilan birga, tana haroratining ko‘tarilishi

[1] Daminov T.O., Xalmatova B.T., Boboyeva O‘.R. Bolalar kasalliklari: darslik. — Toshkent: Tafakkur-Bo‘stoni, 2012. — 304 b.

energiya sarfini oshiradi, yurak urishi va nafas olish tezligiga ta’sir ko‘rsatadi. Bola yetarli miqdorda suyuqlik qabul qilmasa, isitma suvsizlanish xavfini kuchaytirishi mumkin. Shuning uchun isitmani baholashda nafaqat harorat ko‘rsatkichi, balki bolaning fiziologik ehtiyojlari va umumiy ahvoli ham e’tiborga olinishi kerak.

Oq isitma deb ataladigan holat isitma vaqtida terining oqarishi, qo‘l-oyoqlarning sovuqligi, titroq va periferik qon aylanishining o‘zgarishi bilan namoyon bo‘lishi mumkin. Bunday belgilar periferik qon tomirlarining torayishi va issiqlikning organizm ichida saqlanishi bilan bog‘liq bo‘lishi ehtimol. Mazkur holatni faqat terining rangi asosida aniqlash mumkin emas, chunki oqarish turli kasalliklar va qon aylanishidagi buzilishlarda ham uchraydi.

Oq isitma kuzatilganda bolaning umumiy ahvolini sinchiklab baholash talab etiladi. Ayrim bolalarda harorat ko‘tarilishining dastlabki bosqichida titroq va sovuq sezish vaqtinchalik holat sifatida namoyon bo‘ladi. Biroq terining keskin oqarishi, marmarsimon tus olishi, qo‘l-oyoqlarning uzoq vaqt sovuq bo‘lib qolishi, hushyorlikning pasayishi yoki nafas olishning qiyinlashishi qon aylanishi buzilishi yoki og‘ir infeksiyaning belgisi bo‘lishi mumkin. Bunday vaziyatda kechiktirmasdan tibbiy yordamga murojaat qilish lozim.

Oq isitmaning bolalar organizmiga ta’siri, avvalo, uni keltirib chiqargan kasallik va bolaning fiziologik holatiga bog‘liq. Tana haroratining yuqori bo‘lishi suyuqlik ehtiyojini oshirishi, holsizlik va ishtahaning pasayishiga olib kelishi mumkin. Agar isitma og‘ir infeksiya bilan bog‘liq bo‘lsa, qon aylanishi va boshqa hayotiy muhim funksiyalarning buzilishi xavfi yuzaga keladi. Shu sababli oq isitma alohida tashxis sifatida qabul qilinmasligi, balki umumiy klinik manzaraning bir qismi sifatida baholanishi zarur.[2]

Bunday holatda bolani haddan tashqari qalin o‘rash, sovuq suv bilan artish yoki tanani keskin sovitishga urinish tavsiya etilmaydi. Bola qulay haroratli xonada saqlanishi, imkon qadar suyuqlik qabul qilishi va uning ahvoli muntazam kuzatilishi kerak. Dori vositalarini qo‘llash bolaning yoshi, vazni va klinik holatiga muvofiq amalga oshiriladi.

[2] Ashurova D.T., Tursunova O.A., Axrarova N.A., Mambetkarimov G.A. Bolalar kasalliklari propedevtikasi: darslik. — Toshkent, 2018.

Qizil isitma deb yuritiladigan holatda terining qizarishi, tananing issiq sezilishi va ayrim hollarda terlash kuzatiladi. Bu belgilar periferik qon tomirlarining kengayishi hamda issiqlik chiqarish jarayonlarining faollashishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bolada holsizlik, bosh og‘rig‘i, mushak og‘rig‘i, ishtahaning pasayishi va bezovtalik ham namoyon bo‘lishi ehtimol.

Teri qizarishi isitmaning xavfsiz ekanini anglatmaydi. Isitmaning klinik ahamiyati uning sababiga, tana haroratiga, davomiyligiga va qo‘shimcha simptomlarga qarab belgilanadi. Masalan, teri qizarishi bilan birga nafas olish qiyinlashishi, hushyorlik pasayishi yoki bosganda oqarib ketmaydigan toshma paydo bo‘lishi jiddiy patologik holatdan dalolat berishi mumkin. Shu sababli ota-onalar faqat tashqi ko‘rinishga asoslanib xulosa chiqarmasliklari lozim.

Isitmaning bolalar organizmiga ko‘rsatadigan salbiy ta’sirlaridan biri suvsizlanishdir.[3] Tana harorati ko‘tarilganda suyuqlikka ehtiyoj ortadi. Bola kam suyuqlik ichsa, qussa yoki ich ketishi kuzatilsa, suvsizlanish tezroq rivojlanishi mumkin. Og‘iz qurishi, siydik ajralishining kamayishi, ko‘zlarning ichkariga botishi va umumiy holsizlik ushbu holatning muhim belgilaridir.

Isitma bilan bog‘liq yana bir holat febril tirishishlar hisoblanadi. Ular, asosan, kichik yoshdagi bolalarda uchraydi va ko‘pincha tana haroratining ko‘tarilishi bilan birga kuzatiladi. Tirishishning birinchi epizodi, uzoq davom etuvchi tirishish yoki bolaning o‘ziga kelmasligi shoshilinch tibbiy baholashni talab qiladi. Isitma tushiruvchi preparatlar bolaning noqulayligini kamaytirishi mumkin, biroq febril tirishishlarning oldini olishni kafolatlamaydi.

Isitmaning davom etishi yoki bolaning ahvoli yomonlashishi asosiy kasallikning og‘irlashayotganini ko‘rsatishi mumkin. Shu bois isitmani mustaqil kasallik sifatida emas, balki organizmda kechayotgan patologik jarayonning klinik belgisi sifatida baholash muhimdir.[4]

[3] Rabbimova D.T., Ibatova Sh.M., Shadiyeva X.N. Bolalar kasalliklari propedevtikasi: darslik. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022. — 476 b.
[4] Shavazi N.M. Katta yoshdagi bolalar kasalliklari: darslik. — Samarqand, 2023. — 384 b.

“Qizil isitma” iborasi ayrim manbalarda skarlatina kasalligiga nisbatan ishlatiladi. Skarlatina A guruhi beta-gemolitik streptokokklar, xususan, *Streptococcus pyogenes* sababli yuzaga keladigan yuqumli kasallikdir. U ko‘pincha tomoq yallig‘lanishi va o‘ziga xos teri toshmasi bilan namoyon bo‘ladi. Kasallik maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarda ko‘proq uchrashi mumkin.

Skarlatinaning klinik belgilari tana haroratining ko‘tarilishi, tomoq og‘rig‘i, yutishning qiyinlashishi, bo‘yin limfa tugunlarining kattalashishi va mayda donachali qizil toshma bilan tavsiflanadi. Til dastlab oqish qoplama bilan qoplanishi, keyinchalik esa qizil va donador ko‘rinishga kelishi mumkin. Toshma ko‘pincha terining ayrim qismlarida yaqqol namoyon bo‘ladi va teri yuzasiga dag‘al, qum qog‘oziga o‘xshash tuzilish beradi. Ayrim bolalarda bosh og‘rig‘i, ko‘ngil aynishi va qorin og‘rig‘i ham kuzatiladi.

Skarlatina vaqtida bolaning umumiy ahvoli yomonlashishi, ovqatlanish va suyuqlik ichish kamayishi mumkin. Kasallikni o‘z vaqtida aniqlash muhim, chunki streptokokk infeksiyasi tegishli davolanmasa, ayrim hollarda yiringli va immunologik asoratlar rivojlanishi ehtimoli mavjud. Yiringli asoratlarga o‘rta quloq yallig‘lanishi, sinusit va tomoq atrofidagi yiringli jarayonlar kirishi mumkin. Kamroq hollarda o‘tkir revmatik isitma yoki poststreptokokk glomerulonefriti kabi holatlar kuzatiladi.

Skarlatina gumon qilinganda shifokor ko‘rigi o‘tkaziladi va klinik vaziyatga muvofiq streptokokk infeksiyasini aniqlash uchun laborator tekshiruvlar tavsiya etiladi. Antibiotiklar faqat tegishli tibbiy ko‘rsatmalar asosida buyuriladi. Belgilangan davolash kursini to‘liq bajarish infeksiyani nazorat qilish va ayrim asoratlar xavfini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. O‘zboshimchalik bilan antibiotik qabul qilish yoki preparatni shifokor belgilagan muddatdan oldin to‘xtatish tavsiya etilmaydi.

Skarlatinaning oldini olishda qo‘l gigiyenasiga rioya qilish, kasal odam bilan yaqin aloqani cheklash, shaxsiy buyumlarni birgalikda ishlatmaslik va nafas yo‘llari gigiyenasiga amal qilish muhimdir. Kasallangan bolaning jamoaga qaytishi shifokor tavsiyalari va tegishli sanitariya talablariga muvofiq belgilanadi.

Isitma bilan murojaat qilgan bolani klinik baholashda tana haroratini termometr yordamida o‘lchash, bolaning yoshi, nafas olishi, yurak urishi, hushyorligi, teri rangi,

suyuqlik qabul qilishi va siydik ajratishini hisobga olish zarur. Harorat ko‘rsatkichi muhim bo‘lsa-da, u kasallikning og‘irligini mustaqil ravishda to‘liq belgilamaydi. Ayrim jiddiy infeksiyalar tana harorati unchalik yuqori bo‘lmagan holatlarda ham kechishi mumkin.

Uch oylikdan kichik chaqaloqlarda tana haroratining 38 °C yoki undan yuqori bo‘lishi zudlik bilan tibbiy ko‘rikni talab qiladi. Uch oydan olti oygacha bo‘lgan bolalarda harorat 39 °C yoki undan yuqori bo‘lsa, shoshilinch klinik baholash zarur. Isitma besh kun yoki undan ortiq davom etsa, bola odatdagidan ancha sustlashsa yoki uning holati yomonlashsa, tibbiy yordamga murojaat qilish lozim.[5]

Nafas olishning qiyinlashishi, lablar yoki terining ko‘karishi, keskin oqarish, bolaning uyg‘otishga qiyin bo‘lishi, ongining chalkashishi, bo‘yin qotishi, bosganda oqarib ketmaydigan toshma va tirishish shoshilinch yordam talab qiladigan belgilar hisoblanadi. Bunday vaziyatlarda uy sharoitida mustaqil davolanish bilan cheklanib qolish mumkin emas.

Isitmani baholash jarayonida bolaning avvalgi kasalliklari, immunitet holati, qabul qilayotgan dori vositalari va yaqinda yuqumli kasallikka chalingan shaxslar bilan aloqada bo‘lganligi ham hisobga olinadi.[6] To‘g‘ri yig‘ilgan anamnez va klinik tekshiruv isitmaning sababini aniqlash hamda davolash taktikasini belgilashga yordam beradi.

Bolalarda isitma kuzatilganda parvarishning asosiy maqsadi bolaning umumiy holatini yaxshilash, suvsizlanishning oldini olish va kasallikning og‘ir kechishiga olib kelishi mumkin bo‘lgan belgilarni o‘z vaqtida aniqlashdan iborat. Bola yetarli miqdorda suyuqlik qabul qilishi, dam olishi va qulay haroratli xonada bo‘lishi kerak. Emizikli bolalarni emizishda davom etish tavsiya etiladi. Bolani haddan tashqari qalin kiyintirish, muzdek suv bilan artish yoki tanasini keskin sovitish maqsadga muvofiq emas.

XULOSA

Bolalarda oq va qizil isitma deb ataladigan holatlar tana haroratining ko‘tarilishi vaqtida kuzatilishi mumkin bo‘lgan turli klinik belgilarni ifodalaydi. Ularning yuzaga

[5] Qoraxo‘jayev B., Salomov I.T., Abdullayeva M.A. Bolalar kasalliklari propedevtikasi: o‘quv qo‘llanma. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
[6] Raximov S.A., Isroilov A.R., Yuldashev I.R. va boshq. Gospital pediatriya: darslik. — Toshkent, 2010.

kelishi termoregulyatsiya jarayonlari, periferik qon aylanishidagi o‘zgarishlar va asosiy kasallikning xususiyatlari bilan bog‘liq. Shu sababli isitmani faqat terining rangi yoki harorat ko‘rsatkichi asosida baholash yetarli emas. Bolaning yoshi, umumiy holati, nafas olishi, hushyorligi, suyuqlik qabul qilishi va kasallikning davomiyligi kompleks ravishda tahlil qilinishi lozim.

Isitma ko‘p hollarda organizmning infeksiyaga qarshi javob reaksiyasi bo‘lsa-da, ayrim vaziyatlarda suvsizlanish, febril tirishishlar va og‘ir infeksiyalar bilan bog‘liq xavflarni yuzaga keltirishi mumkin. Ayniqsa, terining keskin oqarishi yoki ko‘karishi, nafas olishning qiyinlashishi, hushyorlikning pasayishi va bosganda oqarib ketmaydigan toshma kabi belgilar shoshilinch tibbiy yordamni talab qiladi.

“Qizil isitma” tushunchasi skarlatina kasalligini anglatganda, uning streptokokklar sababli yuzaga keladigan bakterial infeksiya ekanini hisobga olish zarur. Kasallikni o‘z vaqtida aniqlash, shifokor tavsiya qilgan davolash kursini bajarish va gigiyena qoidalariga rioya qilish asoratlar xavfini kamaytiradi.

Bolalarda isitma bilan bog‘liq holatlarni to‘g‘ri baholash, ota-onalarning tibbiy savodxonligini oshirish, o‘z vaqtida tibbiy yordamga murojaat qilish va profilaktik tadbirlarni izchil amalga oshirish bolalar salomatligini muhofaza qilishning muhim omillari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Daminov T.O., Xalmatova B.T., Boboyeva O‘.R. Bolalar kasalliklari: darslik. — Toshkent: Tafakkur-Bo‘stoni, 2012. — 304 b.
2. Ashurova D.T., Tursunova O.A., Axrarova N.A., Mambetkarimov G.A. Bolalar kasalliklari propedevtikasi: darslik. — Toshkent, 2018.
3. Rabbimova D.T., Ibatova Sh.M., Shadiyeva X.N. Bolalar kasalliklari propedevtikasi: darslik. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022. — 476 b.
4. Shavazi N.M. Katta yoshdagi bolalar kasalliklari: darslik. — Samarqand, 2023. — 384 b.
5. Muratxodjayeva A.V. Pediatriya: darslik. — Toshkent, 2020.

6. Qoraxo‘jayev B., Salomov I.T., Abdullayeva M.A. Bolalar kasalliklari propedevtikasi: o‘quv qo‘llanma. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.

7. Raximov S.A., Isroilov A.R., Yuldashev I.R. va boshq. Gospital pediatriya: darslik. — Toshkent, 2010.